

Woordenschatonderwijs kan heel leuk zijn

Woordenschatuitbreiding anderstalige jongeren door bewust lezen en luisteren
FROS VAN DER MADEN

11 juni 2020

Samenvatting

Voor leerlingen in het tweedetaalonderwijs (ISK/OKAN) is het van vitaal belang om een grote woordenschat op te bouwen, zodat zij kunnen doorstromen naar het reguliere Nederlandstalige onderwijs. Hoe kunnen NT2-docenten er in hun lessen aan werken dat hun leerlingen meer woorden tot hun beschikking krijgen?

Trefwoorden

ISK/OKAN Woordenschat Didactiek NT2

Fragment uit de film *Entre les murs* (2008).

Iedereen weet het: om je te kunnen ontwikkelen heb je taal nodig. Dat geldt voor moedertaalsprekers, maar misschien nog wel in veel sterkere mate voor leerlingen voor wie Nederlands de tweede taal is. De bouwstenen van taal zijn woorden. En hoe meer woorden je kent, des te meer kun je begrijpen en des te genuanceerder kun je je uitdrukken. Wie meer woorden kent, heeft een grotere kans op een succesvolle (school)loopbaan. Daarbij treedt ook nog eens een sneeuwbaaleffect op, want naarmate je meer woorden kent, leer je gemakkelijker en sneller nieuwe woorden.

Precies het omgekeerde kan gebeuren bij leerlingen met een beperkte woordenschat. Doordat ze te weinig woorden kennen om de teksten in de schoolboeken te begrijpen, kunnen ze gemakkelijk in een neerwaartse spiraal terecht komen. Ze raken ontmoedigd en zullen misschien niet snel meer uit zichzelf iets lezen, waardoor ze nog minder met nieuwe woorden in aanraking komen. Hoe voorkom je dit en zorg je ervoor dat leerlingen woorden daadwerkelijk onthouden?

Mentaal lexicon en woordennetwerk

Woorden die we ons eigen hebben gemaakt, slaan we op in ons mentaal lexicon. Het mentaal lexicon maakt deel uit van ons langetermijngeheugen. Van elk woord dat we opslaan, onthouden we verschillende eigenschappen. Niet alleen betekenissen, klank en uitspraak, maar ook vervoeging en verbuiging, gebruik in de zin, de spelling van het woord en de situaties waarin het woord wordt gebruikt.

Daarnaast leggen we verbindingen aan met andere woorden in ons mentale netwerk, want we onthouden de woorden in hun onderlinge samenhang. Een kind dat het woord *lunch* leert, zal het mogelijk koppelen aan woorden als *ontbijt* en *avondeten* (betekenisovereenkomst), *lucht* (klankovereenkomst) en het werkwoord *lunchen*. Zulke verbindingen helpen ons om het woord terug te vinden in ons geheugen, zowel als we het horen of lezen (receptief gebruik), als wanneer we het willen gebruiken tijdens het spreken of schrijven (productief gebruik). In de loop van de jaren groeit er zo een complex woordennetwerk in ons geheugen.

Viertaktmodel

In het Nederlandse basisonderwijs is de afgelopen decennia al veel aandacht geweest voor het woordenschatonderwijs. Met name het **viertaktmodel** van Marianne Verhallen (Verhallen, M., 2009) heeft volop navolging gevonden. Dit model beschrijft de fasen die leerlingen doorlopen om van een receptieve naar een productieve beheersing van een nieuw woord te komen. Eerst worden de nieuwe woorden thematisch aangeboden. De oppervlakkige woordkennis wordt stapsgewijs uitgewerkt naar complexe en verankerde woordkennis. Verhallen onderscheidt vier fasen:

1. *Vorbewerken*: introductie van het woord en het activeren van voorkennis;
2. *Semantiseren*: uitleg van de betekenis(sen) van het woord (ook wel: uitbeelden) en het koppelen van het woord aan bijbehorende woorden;
3. *Consolideren*: het inoefenen van het woord. In totaal moet een woord minimaal ongeveer zeven keer op verschillende manieren in diverse contexten gebruikt worden;
4. *Controleren*: het op latere tijdstippen terugvragen van het woord.

Het viertaktmodel heeft er in hoge mate toe bijgedragen dat woordenschatonderwijs een serieus onderdeel is geworden van het lesprogramma op de Nederlandse basisschool. Ook in het tweedetaalonderwijs in het po wordt het model succesvol ingezet.

Is het viertaktmodel ook geschikt om te worden ingezet in het tweedetaalonderwijs aan jongeren in de vo-leeftijd op ISK/OKAN?

Woorden leren in de ISK/OKAN (vo)

Om die vraag te beantwoorden moeten we bekijken waarin leerlingen in dit type onderwijs van basisschoolleerlingen verschillen. ISK/OKAN-leerlingen in de vo-leeftijd zijn in een andere fase van hun ontwikkeling dan basisschoolkinderen. Ook al zijn ze misschien nog niet zo lang in Nederland of België, deze pubers lopen al wel wat jaartjes langer mee dan kinderen in het po. Net als hun Nederlandstalige leeftijdgenoten hebben ze zich inmiddels allerlei concepten eigen gemaakt die basisschoolleerlingen nog onbekend zijn. Dat maakt dat het leren van nieuwe woorden, ook in een tweede taal, bij deze leeftijdsgroep anders zal verlopen dan bij basisschoolkinderen. Ook al zullen er beslist nog allerlei dingen nieuw voor ze zijn, omdat ze nog vertrouwd moeten raken met sommige cultureel bepaalde concepten, toch begrijpen ze al veel meer dan jongere kinderen.

In fase 1 en 2 van het model hoeft in het tweedetaalonderwijs aan anderstalige jongeren daarom relatief minder tijd te worden geïnvesteerd dan in het po. Het zwaartepunt voor deze groep verschuift naar fase 3 en 4: nieuwe woorden moeten vooral frequent, op verschillende manieren en in uiteenlopende contexten worden gebruikt en herhaald.

Nieuwe woorden moeten vooral frequent, op verschillende manieren en in uiteenlopende contexten worden gebruikt en herhaald

Daarnaast werkt ISK/OKAN-onderwijs aan leerlingen in de vo-leeftijd toe naar andere doelen dan het basisonderwijs, dat letterlijk een *basis* legt voor de verdere ontwikkeling van kinderen. ISK en OKAN *bereiden voor* op instroom in regulier Nederlandstalig onderwijs. Dat impliceert het belang van het vergroten van de zelfredzaamheid van de leerlingen. Zij zullen immers als ze straks ingestroomd zijn zelfstandig Nederlandstalige teksten moeten kunnen begrijpen en produceren. Daarom zal er in het woordenschatonderwijs aan ISK/OKAN-leerlingen nadrukkelijk ook veel aandacht moeten zijn voor het trainen van manieren om zelfstandig woordbetekenissen op te sporen, zoals het oefenen met verschillende woordraadstrategieën en het efficiënt leren gebruiken van het [woordenboek](#). Ook moet ook het *productieve* gebruik van de nieuwe woorden veel aandacht krijgen, want de leerlingen zullen zich in het reguliere onderwijs goed moeten kunnen uitdrukken, zowel mondeling als schriftelijk.

Taalkundige hulpmiddelen

Om woorden op een systematische manier te leren begrijpen en onthouden is het een goed idee om leerlingen (eenvoudig uitgelegde) taalkundige begrippen en woordvormingsregels bij te brengen die houvast kunnen bieden bij het vinden van woordbetekenissen. Immers, als je gebruik wilt maken van synoniemen, enerzijds om nieuwe woorden te begrijpen en anderzijds om je gevarieerd uit te drukken, dan moet je eerst wel weten wat een synoniem is en er het liefst ook al een heel stel kennen. Het synoniem in de volgende zin helpt het woord *aanschaffen* te begrijpen: Nu ik genoeg geld heb gespaard, ga ik een drumstel *aanschaffen*. Zoiets duurs heb ik nog nooit *gekocht*. Met behulp van oefeningen en opdrachten wordt de leerling vervolgens gestimuleerd om zelf tijdens het spreken en schrijven ook synoniemen te gaan gebruiken.

Om woorden op een systematische manier te leren begrijpen en onthouden is het een goed idee om leerlingen (eenvoudig uitgelegde) taalkundige begrippen en woordvormingsregels bij te brengen.

Nog een paar voorbeelden van taalkundige hulpmiddelen. Signaalwoorden herkennen helpt om te zien of er in een tekst een uitleg (*namelijk*) of voorbeeld (*zoals*) van een nieuw woord staat, waardoor je de betekenis kunt afleiden: *Citrusvruchten*, zoals sinaasappels en mandarijnen, helpen goed tegen verkoudheid. En als je zelf dit soort signaalwoorden ook nog eens gaat gebruiken, ben je voor anderen direct beter te begrijpen.

Een tegenstelling in de buurt van een nieuw woord kan duidelijk maken wat dat woord betekent: Heb je die kop koffie *expres* omgegooid of deed je het *per ongeluk*? Ook het kennen van de betekenissen van veelgebruikte voor- en achtervoegsels helpt om woorden te begrijpen. Als je weet dat bio- in *biologie* en *bioscoop* leven betekent, dan kun je gemakkelijk afleiden wat *bio-industrie* is.

En zo zijn er nog veel meer taalkundige hulpmiddelen. Als de leerling er vertrouwd mee is, kan hij er bewust gebruik van maken en **zelfstandig woorden gaan begrijpen**.

Activerende werkvormen

Woordenschatonderwijs is niet alleen nuttig, maar het kan ook nog eens heel leuk zijn, want het leent zich bij uitstek voor activerende werkvormen en gevarieerde groeperingsvormen.

Zó kan een woordenschatles eruit zien: het nieuwe onderwerp wordt verkend met een **activerende werkvorm** waarop een klassikale uitleg volgt. Daarna wordt er in groepjes aan opdrachten en oefeningen gewerkt en wordt er individueel geschreven.

Het onderwerp wordt klassikaal afgesloten met een **taalspel**. Lezen, luisteren, schrijven en spreken wisselen elkaar af. Een les over woordparen (synoniemen, tegenstellingen) kan bijvoorbeeld worden afgesloten met een quiz. Competitie is altijd leuk, en door de leerlingen te laten samenwerken voorkomt u dat onzekere leerlingen zo'n spel als bedreigend ervaren.

Herhaling

In de hierboven beschreven aanpak is de focus van het woordenschatonderwijs in tweedetaalonderwijs in ISK/OKAN (vo) ten opzichte van het basisonderwijs verschoven naar consolidatie, controle, zelfredzaamheid en productie. Herhaling blijft de belangrijkste voorwaarde om woorden te verankeren in de woordenschat. Woorden moeten dus zo vaak mogelijk terugkomen, in opdrachten, oefeningen, gesprekken, spelletjes, toetsen enzovoort. Dat hierbij in het onderwijs aan ISK/OKAN-leerlingen (vo) vaak schooltaalwoorden en vaktaalwoorden aan de orde moeten komen, behoeft geen betoog.

Doe daarnaast vooral veel aan kilometerlezen en oefen vaak met (kijken en) luisteren. *Modeling*, de techniek waarbij u als docent tijdens het voorlezen van een tekst hardop vertelt welke woordraadstrategieën u gebruikt en hoe u dit doet, is een krachtige techniek om de leerlingen te leren hoe je bewust leest.

Wat betreft de productieve vaardigheden schrijven en spreken: geef alle leerlingen regelmatig individuele feedback op hun prestaties. Iedereen leert immers op zijn of haar eigen manier. Verder helpt regelmatig variëren in **werkvormen** goed om de interesse van leerlingen te wekken, want ook in het onderwijs geldt dat verandering van spijs doet eten.

Tot slot: hoe u ook werkt aan woordenschatuitbreiding, het voornaamste blijft dat u manieren kiest die uw leerlingen echt aanspreken, zodat ze plezier krijgen in het woordenschatonderwijs en gaan inzien dat nieuwe woorden leren iets is waar ze echt veel aan hebben, ook buiten de klas.

Literatuur

- Coole, D. de & Valk, A. (2010) **Actief met taal: Didactische werkvormen in het talenonderwijs**. Bussum: Coutinho.
- Maden, F. van der (2019). Docentenhandleiding bij **Van woorden weten** Groningen: Edutekst.
- Verhallen, M. (2009). **Meer en beter woorden leren** Geraadpleegd op www.onderwijsmaakjesamen.nl.

Noot

- 1. Dit artikel verscheen eerder in **Levende Talen Magazine** (mei 2020 jaargang 107 nr.4) en is met toestemming van de redactie, in licht gewijzigde vorm, overgenomen op **LesOnline**.

© 2009-2020 Uitgeverij Boom Amsterdam

De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd:

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.